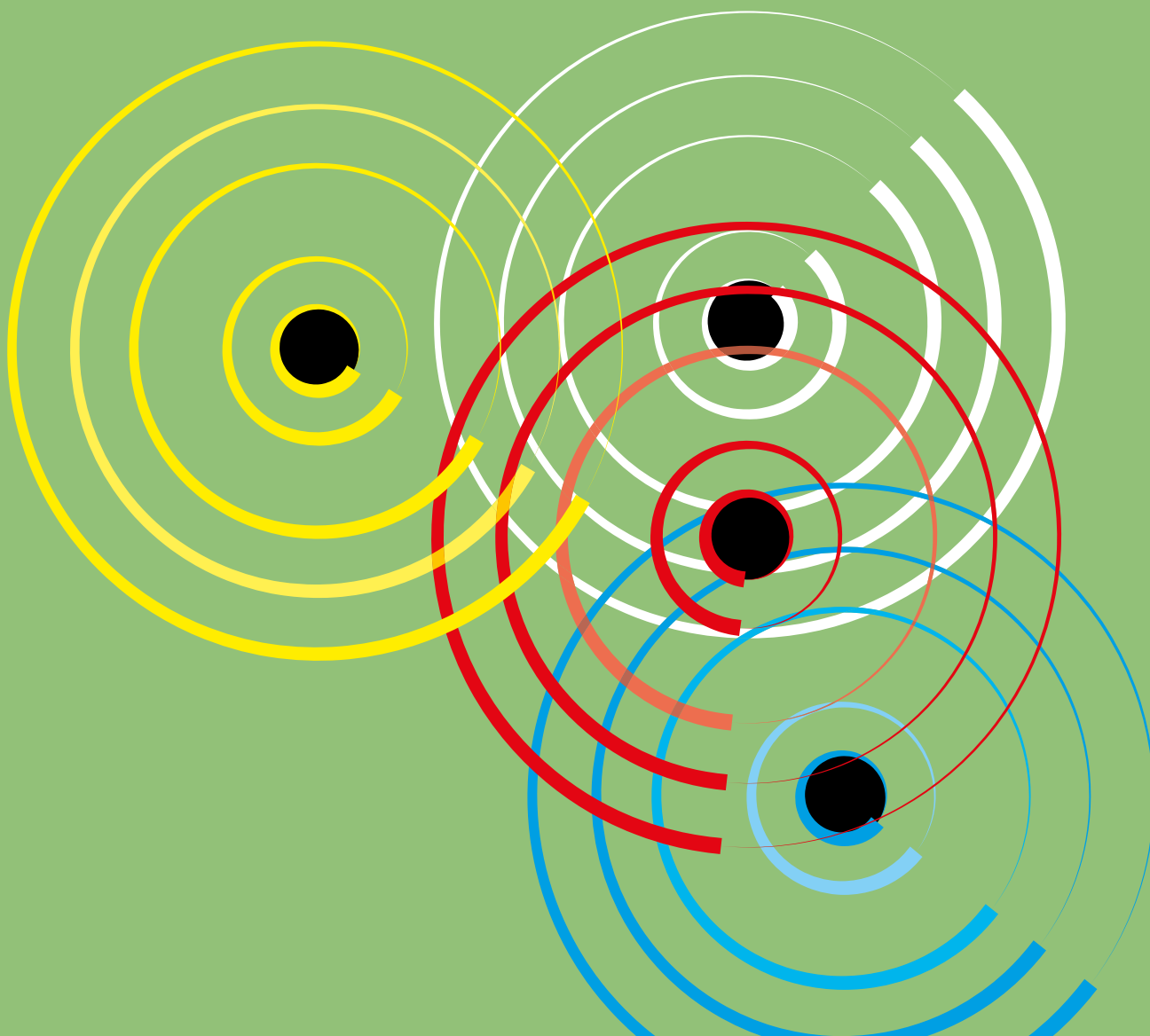

LANDSTAD NOORD-NEDERLAND

GROEN, SMART EN ENERGIEK!

Juni 2015

Assen, Emmen, Groningen, Leeuwarden

INHOUD

Aan de lezer	
Een stedelijke Agenda voor Noord-Nederland	4
1	
Steden als dynamo's van bedrijvigheid en levendigheid	6
2	
De groene transitie als majeure omslag	8
3	
Stedelijke trekkers in een krimpend platteland	10
4	
Onze strategie	12
Drie speerpunten	
Speerpunt 1	14
Vitale binnensteden dynamo's van bedrijvigheid en levendigheid	
Speerpunt 2	20
Human capital zinnvol participeren voor iedereen	
Speerpunt 3	24
Groene energie en groene grondstoffen duurzaam en smart innoveren	
Tot slot	
Werk in uitvoering	33

Aan de lezer

EEN STEDELIJKE AGENDA VOOR NOORD-NEDERLAND

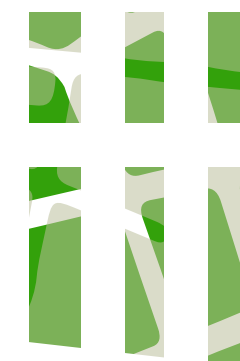
Voor u ligt de Agenda van wat wij noemen: de Landstad Noord-Nederland, het netwerk van de vier steden Groningen, Assen, Leeuwarden en Emmen en hun wisselwerking met het ommeland. **Met de naam Landstad Noord-Nederland drukken we onze verbondenheid en onze kracht uit.** Zelfbewust profileren we ons als een regio waarin vitale steden een hoofdrol spelen als centra van levendigheid en bedrijvigheid.

Niet voor niets kiezen wij in gezamenlijkheid voor deze aanpak. **De Landstad Noord-Nederland is een regio met bewezen netwerkkracht.** De drie Noordelijke provincies werken al jaren vruchtbaar samen in het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN). Datzelfde geldt voor de steden Groningen, Assen, Emmen en Leeuwarden in de zogeheten NG4. De hechte samenwerking tussen NG4 en de Noordelijke provincies is het afgelopen decennium ingebed in het SNN.

De Landstad Noord-Nederland presenteert in deze Agenda een ambitieuze missie en een strategie met drie speerpunten waaraan concrete city deals verbonden zijn en worden.

Onze missie: de Landstad Noord-Nederland wordt een Europese voorbeeldregio voor vergroening.

We hebben heel wat troeven in handen om deze missie waar te maken. Tegelijkertijd willen we een antwoord geven op de uitdagingen waar we in onze regio voor staan. We doen al veel; een aantal **showcases** vindt u verspreid in deze Agenda. Aan deze mooie voorbeelden is duidelijk te zien hoe verschillend de invalshoeken voor projecten kunnen zijn, terwijl zij toch allemaal bijdragen aan een levendige en bedrijvige Landstad Noord-Nederland. In de bijlage bij deze Agenda geven wij een overzicht van de opgaven die wij graag een impuls willen geven door er City Deals over af te sluiten. Wij zijn overigens nog volop bezig dit overzicht te completeren en met stakeholders verder aan te scherpen. Wat ons betreft is dit werk in uitvoering.

Deze Agenda wordt gedragen door vele partijen in de Landstad Noord-Nederland. Zij is gebaseerd op diverse richtinggevende stukken die de afgelopen jaren in samenspraak met bedrijfsleven, kennisinstellingen en andere maatschappelijke stakeholders tot stand kwamen. Denk aan de Noordervisie, de gezamenlijke toekomstvisie van de provincies Groningen, Fryslân en Drenthe; de MIRT Gebiedsagenda Noord-Nederland; de samenhangende Noordelijke Innovatie-Agenda/ Regional InnovationStrategy, enzovoort.

Ten slotte: deze Agenda gaat nadrukkelijk uit van **de kracht van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties** in Noord-Nederland. Wij zien onze rol vooral in het scheppen van ruimte voor en het versterken van initiatieven vanuit de samenleving – initiatieven met draagvlak en economisch potentieel. De Landstad Noord-Nederland rekent daarbij op steun van de rijksoverheid en de EU. Laten we samen obstakels uit de weg ruimen en kansen benutten!

De burgemeesters van de Landstad Noord-Nederland,

Peter den Oudsten,
burgemeester van Groningen

Ferd Crone,
burgemeester van Leeuwarden

Marco Out,
burgemeester van Assen

Cees Bijl,
burgemeester van Emmen

1 STEDEN ALS DYNAMO'S VAN BEDRIJVIGHEID EN LEVENDIGHEID

De steden Groningen, Emmen, Assen en Leeuwarden zijn voor de regio Noord-Nederland letterlijk en figuurlijk de plekken 'waar het gebeurt'. Zij zijn de vitale centra van onze economisch, sociaal en cultureel samenhangende regio. Het belang van de steden als dynamo's van bedrijvigheid en levendigheid kan moeilijk overschat worden. De steden zijn goed verbonden en profiteren van elkaars nabijheid (borrowed size).

De Landstad Noord-Nederland levert een niet te verwaarlozen bijdrage aan de Nederlandse economie. Die bijdrage wordt zichtbaar gemaakt in het recente OESO-rapport *Territorial Review of the Netherlands* (2014). Daarin lezen we dat de productiviteitsgroei van de Nederlandse steden gemiddeld lager is dan in vergelijkbare steden in andere landen. De regio Groningen-Assen wordt genoemd als voorbeeld van een gebied waar juist extra groei van werkgelegenheid plaatsvindt. Het rapport zegt in feite: Nederland, kijk verder dan de randstad:

Although most of the job creation is in the core regions, in the peripheral regions there are growth poles creating employment, for example around Groningen and Assen. These peripheral regions have a lower exposure to the Top Sectors, and therefore there is a risk that national employment policy is overly focused on meeting the skills needs of core regions, and therefore not taking advantage of the potential of peripheral regions and second tier cities. (pag. 150)

De steden in het Noorden kenmerken zich door een unieke combinatie van steden met een menselijke maat met tegelijkertijd een bruisend en breed aanbod van cultuur en leisure. Van de vijftig grootste steden van Nederland staat Groningen op de Cultuurkaart van Nederland op een royale tweede plaats, na Amsterdam. Ook Leeuwarden is met plek 5 in de ranglijst veel belangrijker

in het culturele aanbod van Nederland dan haar inwonertal zou doen vermoeden. Die sterke cultuursector vormt op zichzelf een stevige pijler onder onze economische vitaliteit: Leeuwarden als Culturele hoofdstad van Europa, Groningen als jaarlijkse terugkerende pophoofdstad van Europa, Assen die spraakmakende tentoonstellingen als die van het Terracottaleger binnenhaalt en Emmen dat met de ontwikkeling van de dierechtig tot de top leisurevoorzieningen van Noordwest Europa behoort.

De Landstad Noord-Nederland is meer dan vier steden die samenwerken.

De steden ervaren een grote gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de regio als geheel. Binnen de Landstad Noord-Nederland bestaan al lang sterke samenwerkingsverbanden, denk aan de Regio Groningen-Assen of de Stadsregio Leeuwarden.

2 GROENE TRANSITIE ALS MAJEURE OMSLAG

We zien als toekomstbeeld een regio die haar welvaart vindt in duurzame economische groei. Daarmee komen we tegemoet aan de Europese en mondiale opgaven om een positief antwoord te geven op de noodzakelijke energietransitie en demografische veranderingen.

Onze missie: de Landstad Noord-Nederland wordt een Europese voorbeeldregio voor vergroening.

- Groen omdat we krachtig inzetten op vermindering van het energieverbruik en de transitie naar volledig groene energie met smart grids en smart technology.
- Groen omdat onze productieprocessen de komende decennia in hoog tempo vergroenen met biobased grondstoffen en smart factories. Slimme (high-tech) systemen en sensoren ondersteunen dit proces.
- Groen doordat de steden in een groot agrarisch gebied liggen en dit gebied de biomassa levert voor vergroening.
- Groen doordat we veel welzijn ontleen aan de schone lucht, ruimte en stilte in het Werelderfgoed Waddenzee, op de Friese meren en in de Nationale Parken Lauwersmeer, Schiermonnikoog, Drentse Aa, Drents-Fries Wold, Âlde Feanen en Dwingelderveld.

Het Planbureau voor de Leefomgeving bracht najaar 2014 het rapport *Vergroenen en verdienen, op zoek naar kansen voor de Nederlandse economie* uit. Dit rapport wijst op het raakvlak tussen vergroening en concurrentiekracht en de kansen die vergroening biedt. Het rapport pleit voor een actieve rol van de overheid in het stimuleren van groene innovatie. Het kabinet schrijft hierover in zijn brief aan de Tweede Kamer dat 'vergroening van de economie noodzakelijk is om het verdienvermogen van Nederland voor de langere termijn zeker te stellen, om de druk op het milieu te reduceren en om onze afhankelijkheid van fossiele energie te verminderen'. Hier sluiten wij als Landstad Noord-Nederland van harte bij aan met onze missie.

Ons streefbeeld is een levendige stedelijke regio die in hoge mate zelf voorziet in productie van het benodigde voedsel en de benodigde energie, die omschakelt naar een biobased economy en die daarmee haar bevolking de gelegenheid biedt om zinvol te participeren in de samenleving. De Landstad Noord-Nederland is een vitaal stedelijk netwerk dat welvaart en welzijn biedt aan al zijn inwoners door op alle mogelijke manieren en niveaus in te zetten op duurzame,

slimme en inclusieve groei. Door daarop in te zetten, ontstaat nieuwe, andersoortige werkgelegenheid en werken we tegelijkertijd aan een inclusieve samenleving waarin iedereen zinvol en volwaardig meedoet. De kennis die dit oplevert, delen wij graag met regio's binnen en buiten Nederland.

Een aantal sterke punten – zie volgend hoofdstuk – stelt de Landstad Noord-Nederland in staat om een nationale en Europese proeftuin te zijn voor duurzame groene innovaties. Wij zijn in de gelukkige omstandigheden dat we belangrijke innovaties kunnen ontwikkelen en in de praktijk beproeven. Daar kunnen anderen in Nederland, in Europa en in de rest van de wereld van profiteren. Met deze ontwikkeling versterken we de agglomeratiekracht van de Landstad Noord-Nederland en verminderen we tegelijkertijd de kwetsbaarheid die het gevolg is van de lage dichtheden in onze regio. De koers waarmee we deze missie willen bereiken wordt verder bepaald door de drie kernwaarden waar wij van uitgaan: duurzaam, slim en verbindend.

Duurzaam

- Gericht op houdbaarheid voor de langere termijn: flexibel en toe te snijden op veranderende omstandigheden;
- Gericht op het gebruik van hernieuwbare energiebronnen en grondstoffen.

Slim

- Met behulp van slimme - smart – materialen, technologie en afstemmingsmechanismen.

Verbindend

- Gericht op alle inwoners van de Landstad Noord-Nederland: in de stad en op het platteland, lager opgeleid of hoger opgeleid, jong of oud, werkend, werkzoekend of gepensioneerd enzovoort.
- In fysieke en virtuele netwerken verbonden met vele steden en regio's binnen en buiten Nederland.
- Met een open houding: wij delen de kennis en ervaring die wij als regio genereren en exporteren onze oplossingen naar regio's met vergelijkbare uitdagingen.

3 STEDELIJKE TREKKERS IN EEN KRIMPEND PLATTELAND

Naast een gewenste majeure omslag in de vergroening van onze economie, hebben we als steden in Noord-Nederland een gezamenlijk kenmerk: we zijn stedelijke knooppunten in een krimpend platteland. Nergens in Nederland zitten krimp en groei zo dicht bij elkaar. Onze uitdagingen hangen sterk met elkaar samen. We zullen ze daarom met een samenhangende strategie tegemoet treden.

Willen we onze missie waarmaken, dan zullen we onze troeven handig moeten uitspelen en in één beweging oplossingen moeten genereren voor onze problemen.

Troeven:

- De Landstad Noord-Nederland is **sterk in kennis** van de thema's die in de toekomst het verschil gaan maken bij de ontwikkeling van de slimme, groene en inclusieve economie: energie, agro, zuivel. (groene) chemie, watertechnologie, healthy ageing en sensortechnologie. In de steden hebben we een hoogopgeleide beroepsbevolking.
- De Landstad Noord-Nederland is **sterk in netwerken** tussen en binnen de provincies en de steden en in het organiseren van vruchtbare wisselwerking tussen kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheden in diverse vormen van publiek-private samenwerking.
- De Landstad Noord-Nederland is **sterk in internationale relaties**. Onze regio weet zich een internationale schakel, met name tussen economische zwaartepunten in Duitsland, Scandinavië en de Randstad. Noord-Nederland onderhoudt goede banden met naburige regio's op economisch, cultureel en sportief vlak

en er zijn allerlei concrete vormen van samenwerking met Oldenburg, Bremen en Hamburg.

- De Landstad Noord-Nederland is een relatief **ontspannen gebied met cultureel aanbod van topkwaliteit**, waarbij de steden zich als gevolg van de relatief lage dichtheden des te sterker ontplooiën als noordelijke centrumsteden. Onze kracht bestaat in de overzichtelijke omvang die bevordert dat mensen, bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties elkaar vinden.

Uitdagingen

- We willen ons **stedelijk potentieel** ten volle benutten onder meer in dienst van de ontwikkeling van de Noordelijke regio als totaal. Dit vergt **blijvende investeringen** in bedrijvige, (cultureel) aantrekkelijke steden. Dit is een essentieel onderdeel in het bieden van een aantrekkelijk woon- en leefklimaat in Noord-Nederland.
- Onze steden vormen **het brandpunt van kennis, innovatie en onderwijs** in Noord-Nederland. Een belangrijk deel van de noodzakelijke investeringen in de zogenoemde Human Ca-

pital van Noord-Nederland (kennis, ondernemerschap, connectiviteit en participatie) begint in onze steden. We willen die trekkende functie de komende jaren verder gaan uitbouwen.

Dit is volgens ons mede het antwoord op de krimp die zich vooral voordoet in Noord-Fryslân, Noordoost-Groningen en Oost-Drenthe. Voor Noordoost-Groningen komt daar de aardbevingsproblematiek nog eens bij. De gevolgen hiervan zijn brain-drain, leegstand, onverkoopbare woningen uitlopend in verpaupering. Deze ontwikkelingen hebben niet alleen financiële en ruimtelijke consequenties, ook de economische vitaliteit komt hierdoor sterk onder druk te staan. Daar komt bij dat de lagere sociaal economische status op zichzelf ook samen gaat met meer gezondheidsproblemen. In krimpregio's daalt het aantal jongeren en wonen relatief meer ouderen. Hierdoor daalt het potentiële arbeidsaanbod, terwijl de zorgvraag toeneemt. Deze trend heeft een grote impact op de gezondheidszorg, arbeidsmarkt en wonen. Kenmerkend voor de krimpgebieden is ook het lage opleidings- en inkomensniveau en het grote aandeel van de wet sociale werkvoorziening (WSW) in de werkgelegenheid.

4

ONZE STRATEGIE

DRIE SPEERPUNTEN

Hoe verbinden we onze sterke punten met onze uitdagingen? Inzetten op de ontwikkeling naar een groene regio biedt grote kansen op het gebied van werkgelegenheid en kwaliteit van leven. Vermindering van energiegebruik en verduurzaming versterken de vitaliteit van de steden. Met een gericht opleidingsplan kunnen we, tegelijkertijd aanhakend bij onze economische dragers en gebruik makend van onze goede netwerken, onze bevolking werkgelegenheid bieden. Tegelijk benutten we daarmee als regio optimaal ons arbeidspotentieel.

We kunnen onze missie alleen waarmaken als de steden hun functie als dynamo goed blijven vervullen. Een belangrijk speerpunt in onze strategie is daarom: vitale binnensteden. Een ander speerpunt wordt gevormd door de mensen. We willen onze bevolking welvaart en welzijn bieden, maar dat gaat niet vanzelf. We moeten keihard vechten voor terreinwinst op het gecombineerde front van opleiding en werkgelegenheid. We mogen niet accepteren dat we onze missie realiseren terwijl een groot deel van onze bevolking vanaf de zijlijn moet toekijken. Ten slotte zetten we gericht in op energiebesparing en verduurzaming gecombineerd met innovatie en ontwikkeling op het gebied van groene energie en groene grondstoffen. We richten ons daarbij specifiek op die deel-terreinen waar we als Landstad Noord-Nederland al een sterke positie hebben die we kunnen uitbouwen.

Onze strategische speerpunten

- **Vitale steden**
dynamo's van bedrijvigheid en levendigheid
- **Human capital**
zinnvol participeren voor iedereen
- **Groene energie en groene grondstoffen**
duurzaam en smart innoveren

De Landstad Noord-Nederland is al op weg in de geschetste richting. De lokale en provinciale overheden versterken de agglomeratiekracht van de Landstad Noord-Nederland onder meer door concentratie van economische activiteiten in de steden te faciliteren met aantrekkelijke woon- en werkgebieden, campusvorming en goede voorzieningen. Ook zetten we in op goede fysieke en virtuele verbindingen tussen de steden, met het omringende platteland, met de rest van Nederland én met regio's over de grens.

Een stevige hoeksteen van onze strategie is een partnerschap met de RUG, die met verschillende calls binnen het EU-programma SURF (Smart Urban Regions of the Future) met ons onderzoek gaat doen naar relevante aspecten van de economische dynamiek en de leefkwaliteit van stedelijke regio's, de ruimtelijke condities daarvoor en de eisen die dit stelt aan governance. De resultaten van deze onderzoeken zullen ons in staat stellen om effectiever aan de slag te gaan met concrete experimenten en projecten.

SPEERPUNT 1 VITALE STEDEN

Het waarmaken van onze missie kunnen we alleen als we als steden krachtig blijven en die kracht kunnen inzetten in en buiten onze regio. In deze Agenda richten we ons specifiek op het behouden van de kracht van de steden en op goede verbindingen waarmee we de kracht van de steden kunnen doen gelden.

Een aantrekkelijke en bedrijvige binnenstad bepaalt de kracht van de stad als geheel. We moeten zorgen dat de steden de magneten blijven die ze van oudsher zijn, waar mensen graag komen en waar veel te beleven valt. Dat vraagt een aantrekkelijk en veelzijdig aanbod van winkels, café's, restaurants, musea, bioscopen, theaters enzovoort.

Nieuwe trends als internetwinkelen en het nieuwe werken hebben grote gevolgen voor de ruimtelijk-economische structuur van alle Nederlandse steden. Leegstand van winkels en kantoren in de steden is het gevolg. Dit betekent een forse herstructureringsopgave voor de steden, waarbij de stad zich meer op beleving moet richten. Voor de vier steden in de Landstad Noord-Nederland is deze omslag een extra grote opgave aangezien het omliggende gebied krimpt. De groei van de steden wordt vertraagd doordat de inwoners van het omliggende gebied, mochten ze willen verhuizen naar de stad, hun huizen moeilijk kwijt kunnen. In de steden doet zich een soortgelijk probleem voor. Er liggen veel ontwikkellocaties waar in de huidige omstandigheden geen belangstelling meer voor bestaat. Het traditionele verdienmodel van gemeenten werkt niet meer. Dit alles heeft grote effec-

ten op de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid van de stad. Hiermee komt de rol van de steden als hoofdkern in de regio onder druk te staan.

De binnensteden moeten een hoge kwaliteit van de openbare ruimte bewerkstelligen en het hoofd bieden aan de toenemende leegstand. We willen met andere woorden hard werken aan duurzame vernieuwing van de (binnen)stad en duurzaam beheer van de openbare ruimte.

Connectiviteit is een tweede sleutelbegrip. We zijn een regio met sterke steden en met een stabiele, betrokken bevolking. Zowel de steden als de betrokken provincies gaan in hun economische en sociale beleid uit van een inclusieve benadering: iedereen doet mee! Voor de kracht van de agglomeratie zijn goede verbindingen, zowel digitaal als in samenwerkingsrelaties en op het gebied van de fysieke infrastructuur van groot belang. Daarbij beschikken we over goede fysieke verbindingen met steden in Nederland en Duitsland en verder weggelegen regio's. We onderhouden vanuit het bedrijfsleven, vanuit de steden en vanuit de kennisinstellingen een breed scala aan internationale relaties en delen onze kennis en oplossingen graag in dat netwerk.

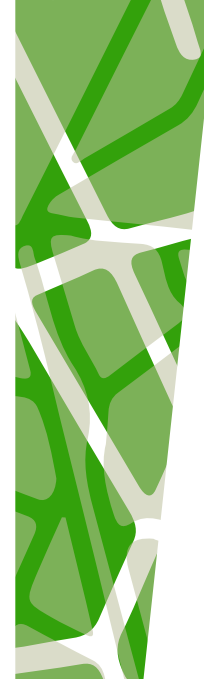
Showcase

Talent en innovatie

CULTUUREDUCATIE IN LEEUWARDEN

Leeuwarden vindt dat cultuureducatie een essentiële bijdrage levert aan de zelfstandigheid, het zelfbewustzijn en creatief en innovatief denken. Daarom zet de stad zwaar in op ruimte voor cultuureducatie binnen onderwijs en vrije tijd. Daarbij zoeken we aansluiting bij de Integrale Kind Centra, waar men spelen, leren en ontspanning zelf mag invullen. Dit wordt uitgevoerd door Kunstkade, een wijkgebaseerd organisatie voor cultuureducatie. Cultuurcoaches van Kunstkade brengen kinderen in de basisschoolleeftijd in alle wijken en dorpen van Leeuwarden op school én daarbuiten in contact met cultuur. Elk kind krijgt hierdoor evenveel kans om zijn of haar talenten te ontdekken.

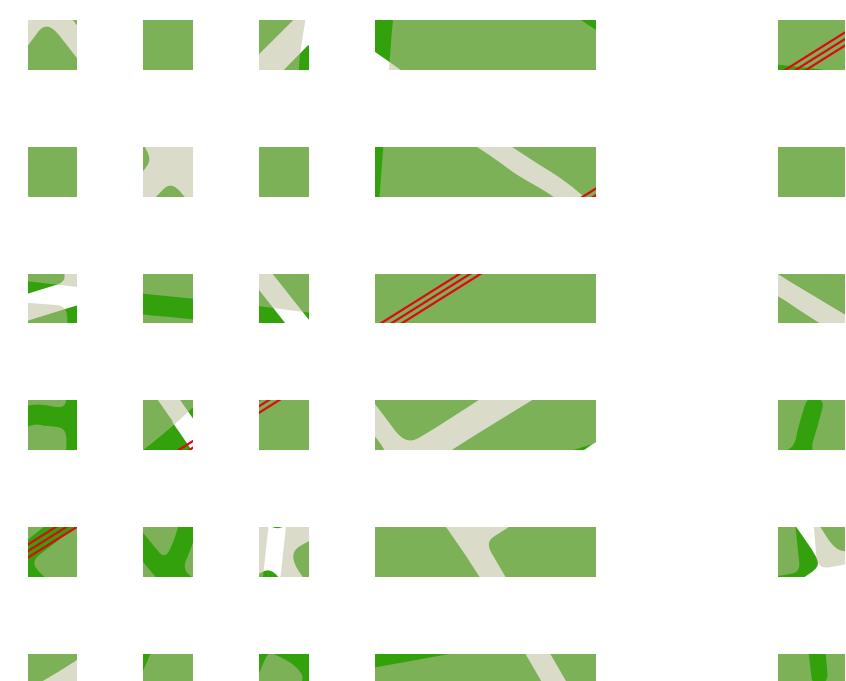

Showcase
Duurzaamheid en
internationale verbondenheid
LEEWARDEN, CULTURELE HOOFD-
STAD VAN EUROPA 2018

Leeuwarden is uitgeroepen tot Europese Culturele Hoofdstad 2018. CH 2018 wil werken als katalysator voor het bestrijden van armoede, het bevorderen van participatie, het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs en het vergroten van de werkgelegenheid. Leeuwarden organiseert evenementen en ontwikkelt projecten die uitdrukkelijk bedoeld zijn om door te werken tot lang na 2018, in Leeuwarden, in de provincie Fryslân en in Noord-Nederland als geheel. Een belangrijke rol is daarbij weggelegd voor 'de mienskip, 'de gemeenschap, met initiatieven van onderop.

Leeuwarden-Fryslân presenteert zich op Europees niveau met minstens veertig grote culturele evenementen, in samenwerking met andere steden en gebieden, zowel nationaal als internationaal. Centraal staat de verbinding tussen mensen uit heel Europa die idealen delen en samen willen werken aan een betere toekomst. Een toekomst waarbij de werkgelegenheid, economie en onderwijs zijn verbeterd, cultuur en natuur optimaal met elkaar zijn verbonden en er meer begrip is voor elkaars identiteit en diversiteit. Daarbij spelen vraagstukken als krimp, innovatie, duurzaamheid, braindrain/braingain en biodiversiteit. Culturele Hoofdstad 2018 biedt een levend laboratorium ('living lab') om met deze en andere vraagstukken aan de slag te gaan.

Wat we bieden*

We willen als steden de handschoen oppakken en onze verantwoordelijkheid nemen als centra voor het omliggende gebied. In de Landstad Noord-Nederland zoeken we daarom de ruimte om te experimenteren en innovaties te ontwikkelen en in de praktijk te onderzoeken. De regio kan bogen op een stabiele bevolking die graag meewerkt aan experimenten en onderzoeken en is daarmee een living lab bij uitstek. Kennisinstellingen en bedrijfsleven spelen de hoofdrol bij deze innovaties en burgers nemen ook steeds vaker het initiatief tot vernieuwingen in hun eigen omgeving. We denken bijvoorbeeld aan experimenten met smart energy, smart mobility en flexibeler omgaan met functies in de binnensteden. Onze rol als living lab kunnen we des te beter vervullen als we tijdelijk bepaalde regels en richtlijnen terzijde mogen schuiven.

Wat we vragen*

1. In de vier steden worden gesprekken gevoerd met ondernemers, winkelpandeigenaren en investeerders over terugdringen van leegstand. We merken dat ondernemers de concentratie in het centrum ondersteunen. De pandeigenaren in de aanloopstraten zien dat anders, want zij zien hun pensioen verdampen door de waardevermindering van hun panden. Voor de vitaliteit van het centrum is het noodzakelijk dat aanloopstraten (in korte tijd) van bestemming kunnen veranderen zodat het winkelgebied compacter wordt. De gemeen-

te kan hierin een faciliterende rol vervullen, maar wordt geconfronteerd met partijen die schadeclaims indienen. Ook kan het helpen om ongebruikte panden tijdelijk een andere bestemming te geven om ruimte te geven aan kleinschalige (bewoners)initiatieven. Eigenaren, ondernemers, investeerders en overheid hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor een vitale binnenstad. Deze partijen dienen op gelijkwaardige manier te kunnen werken aan dit brede maatschappelijke vraagstuk, zonder dat één partij daar onevenredig veel nadelen van ondervindt. Dit vraagt om andere verdienmodellen en een aanpassing in wet- en regelgeving. Het oprichten van een fonds kan daarbij de regierol van de stad versterken en gewenste ontwikkelingen stimuleren.

2. Zowel in de binnenstad als in wijken dienen zich nieuwe ontwikkelopgaven aan. Daarin zitten altijd onderdelen waar geen rendabele nieuwe bestemming voor bestaat of waar als gevolg van sloop een negatieve grondbalans het gevolg is. Deze onrendabele toppen vormen een complex vraagstuk dat alleen met vereende krachten kan worden opgelost. Dit vraagt om integrale aanpak. Het rijk kan daarbij helpen door bijvoorbeeld het Infrafonds ruimer in te zetten, dat wil zeggen ook voor gebiedsopgaven die meer over ruimtelijke ordening gaan.

3. We hebben dringend behoefte aan een beter dekkend digitaal netwerk. Het huidige netwerk in de plattelandsgebieden blijft

fors achter. Substantiële investeringen en bundeling van krachten zijn nodig om het tij te keren.

4. Onze functie als living lab kunnen we des te beter vervullen als we tijdelijk bepaalde regels en richtlijnen terzijde mogen schuiven. Nader onderzoek moet uitwijzen welke regels dit betreft. We denken in ieder geval aan tijdelijke andere invulling van leegstaande panden of terreinen door burgerinitiatieven en aan het aanwijzen van Assen als teststad voor smart mobility.

* In de bijlage geven we een overzicht van potentiële City Deals.

SPEERPUNT 2

HUMAN CAPITAL

ZINVOL PARTICIPEREN VOOR IEDEREEN

Human capital gaat letterlijk over menselijk kapitaal. Het zijn de mensen die het doen – en die ertoe doen. We zien dat breder dan betaald werk: het gaat over alle vormen van participeren in de samenleving. Alle mensen moeten gelegenheid en ruimte krijgen om hun kwaliteiten te benutten. Tegelijk kunnen wij als regio daarmee het potentieel van onze beroepsbevolking optimaal benutten. Wij richten ons in deze Agenda specifiek op ondernemerschap en op de arbeidsmarkt.

Ondernemerschap is voor steeds meer mensen de manier waarop zij een inkomen genereren en vaak ook anderen betaald werk bieden. Voor sommigen begint dat al tijdens hun studie; met name de hogescholen stimuleren dit sterk. Wij willen vanuit onze mogelijkheden optimaal bijdragen aan het ondersteunen van (startende) ondernemers. Studenten worden bijvoorbeeld geacht om tijdens hun afstudeertraject onderzoek te doen in een gevestigd bedrijf onder begeleiding van een ervaren bedrijfscoach. Daardoor kunnen zij niet afstuderen op hun eigen bedrijf of bedrijfsidee.

De steden zijn de plekken waar innovatie en bedrijvigheid ontstaan omdat partijen er letterlijk samenkomen. Dat moet worden gestimuleerd met goede verzamellocaties voor het MKB en campussen waar kennisinstellingen en (jonge) bedrijven dicht bij elkaar zitten. De dynamiek bloeit ook door intensivering van netwerken en daar dragen de steden aan bij.

Parttime ondernemerschap is een mogelijkheid om mensen in een uitkeringssituatie (weer) maatschappelijk te laten participe-

ren, aan het werk te houden en te activeren zelfstandig een bijdrage te laten leveren een inkomen te verkrijgen. Ook biedt parttime ondernemerschap interessante mogelijkheden voor (kleine) bedrijvigheid in krimpgebieden en achterstandswijken.

De arbeidsmarkt in onze regio kent een aantal specifieke problemen:

- We zien 12 procent werkloosheid (tegen 10 procent landelijk), met relatief hogere kosten voor gemeenten.
- Onze regio kent relatief veel laag opgeleiden, terwijl de werkgelegenheid op MBO-niveau 2 en 3 afneemt.
- De komende vier jaar groeit het aantal banen niet autonoom (daarna naar verwachting wel weer).
- Een onevenredig percentage jongeren komt niet aan de slag.
- We hebben veel banen in de kwartaire sector terwijl juist daar afname wordt verwacht. We zien op allerlei fronten in de samenleving initiatieven ontstaan waarbij burgers zelf aan de slag gaan met een zelfgekozen maatschappelijk doel. De voorbeelden zijn

legio. Energiecoöperaties, zorgcoöperaties, tijdelijke buurthuizen in leegstaande ruimtes en ga zo maar door. Dergelijke interessante burgerinitiatieven komen door allerlei regelgeving soms moeilijk van de grond.

Wat we bieden*

De Landstad Noord-Nederland kent een zeer sterk netwerk van kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheden. We werken op allerlei manieren al aan het opleiden van die mensen waar het Noordelijke bedrijfsleven nu en in de voorzienbare toekomst behoefte aan heeft.

We hebben een betrokken en initiatiefrijke bevolking en stimuleren burgerinitiatieven. De vier noordelijke hogescholen en de Rijksuniversiteit Groningen zetten sterk in op ondernemerschap en het vermarkten van hun kennis. Dit leidt tot veel kwalitatief hoogwaardige startende ondernemingen. Deze ondernemingen zijn in veel gevallen actief op het gebied van de strategische thema's waar Noord-Nederland als geheel sterk in is: life sciences, energie, groene chemie, watertechnologie, sensortechnologie. Op dezelfde onderwerpen bestaan ook talloze

vormen van publiek-private samenwerking waarbij kennisinstellingen en bedrijfsleven gezamenlijk een praktijkprobleem aanpakken, bijvoorbeeld in innovatiewerkplaatsen of kenniswerkplaatsen.

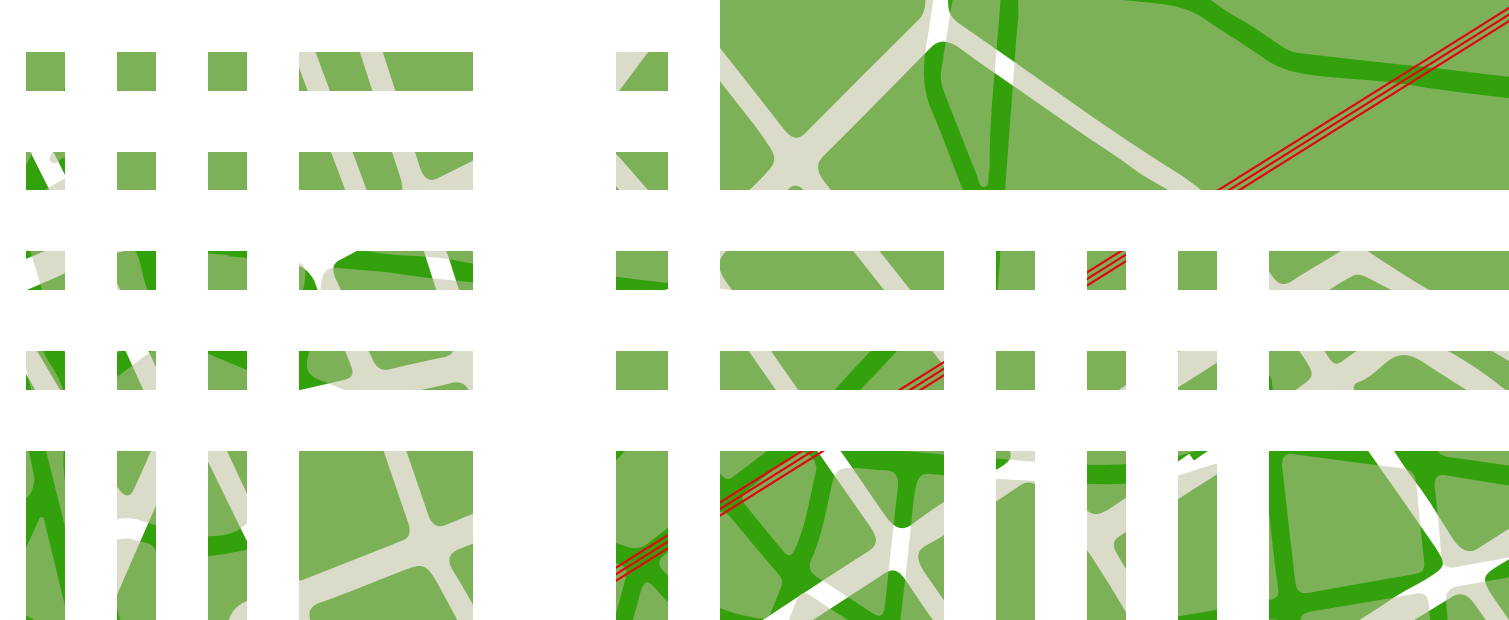
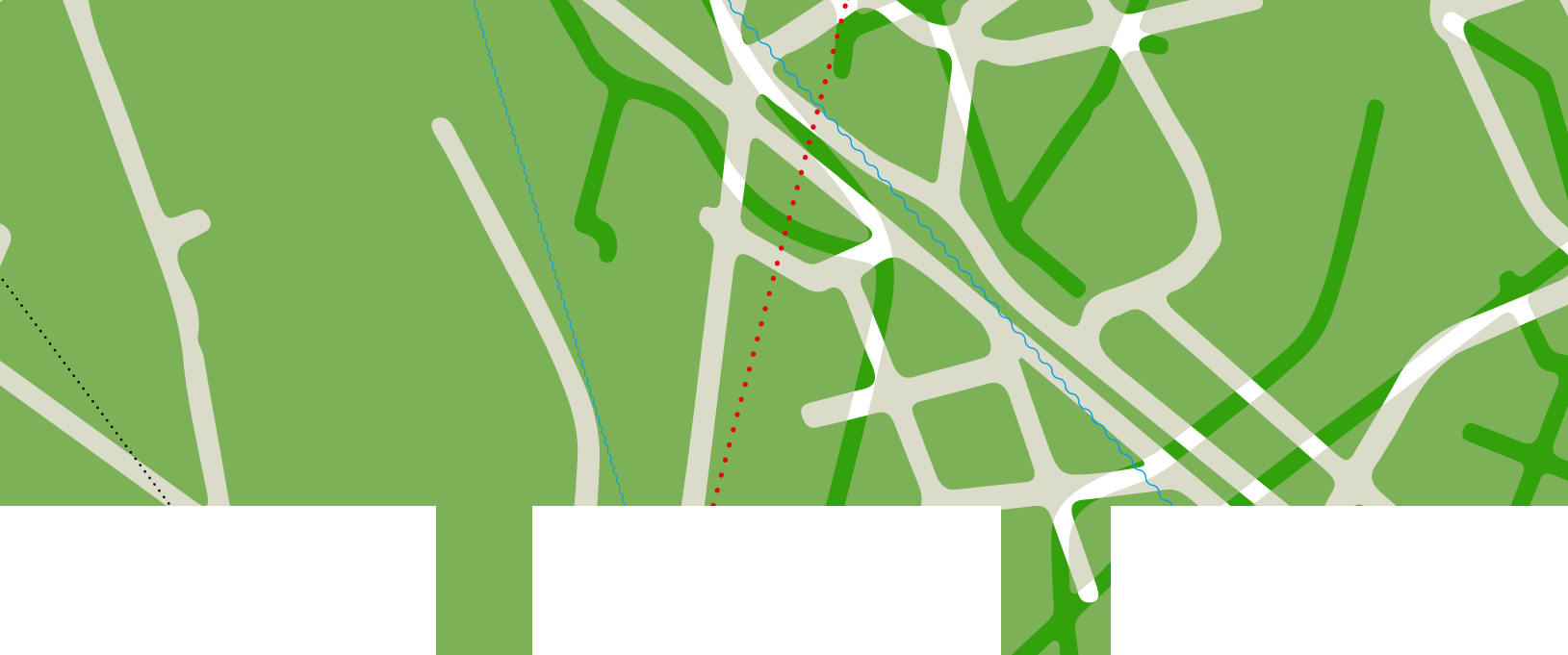
Wat we vragen*

We vragen steun van de rijksoverheid bij ons Noordelijke werkgelegenheidsplan Pact van het Noorden door de inzet van bestaande budgetten.

We vragen ondersteuning bij het opzetten en aanbieden van nieuwe, marktgerichte opleidingen. We vragen flexibiliteit en ruimte in regelgeving, met name vanuit het ministerie van OCW.

Diezelfde flexibiliteit en ruimte vragen we om burgerinitiatieven te kunnen stimuleren.

* In de bijlage geven we een overzicht van potentiële City Deals.

showcase Werkgelegenheid in innovatie PACT VAN HET NOORDEN

De noordelijke uitdaging om de economie te stimuleren is tweeledig, namelijk:

1. op de korte termijn meer banen creëren;
2. de kwalitatieve aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt versneld te verbeteren.

Op dit moment zijn er te weinig banen voor te veel werkzoekenden die nu aan de kant staan, maar die in de toekomst hopelijk hard nodig zullen zijn om de vraag op te vangen. Bij niet ingrijpen lijkt deze verhouding de komende jaren nog te verslechteren, dat wil zeggen: nóg meer mensen met een nóg grotere afstand tot de arbeidsmarkt. De bestaande plannen leveren pas over een paar jaar voldoende resultaat op de markt van vraag en aanbod van arbeid.

De gezamenlijke partijen in Noord-Nederland willen werkgelegenheid stimuleren en werkloosheid verminderen door op een vernieuwende manier voordeel te behalen uit innovaties op het gebied van gezond leven en duurzame productie in een aantrekkelijke omgeving. Dit vraagt van ons investeringen in werk, opleiding, competenties en innovatiekracht.

Om de arbeidsmarkt te versterken en nieuwe werkgelegenheid te stimuleren zetten we in op:

- Werkgelegenheidsplannen in de verschillende provincies, arbeidsmarktregio's en gemeenten als 'Wurkje foar Fryslân' en 'Groen Werkt' in Fryslân en 'Vierkant voor werk' in de Zuidoosthoek van Drenthe.
- Sectorplannen waarbij gebruik gemaakt kan worden van de activiteiten van (landelijk) sectoraal georganiseerde plannen en/of de regionale (noordelijke) plannen.
- Gezamenlijke markt- en onderwijsinitiatieven voor gerichte opleidingen in de energie, chemie en zuivel zoals de Dairy Chain en Energy Academy.

SPEERPUNT 3

GROENE ENERGIE EN GROENE GRONDSTOFFEN

DUURZAAM EN SMART INNOVEREN

Om onze missie waar te maken, moeten we overstappen van fossiele grondstoffen naar het gebruik van biomassa als basis voor voedingsmiddelen, farma, chemicaliën, kunststoffen en de reststromen daarvan voor energie en warmte, dit uiteraard geflankeerd door zonne-energie. Dit vraagt innovatie en ontwikkeling op heel veel verschillende terreinen.

We zijn in de Landstad Noord-Nederland al een heel eind op weg om de groenste regio van Europa te worden. In deze Agenda richten we ons als steden specifiek op het stimuleren van die deelreinen waar we al een sterke positie hebben: smart grids, groene grondstoffen, groene energie, smart mobility en smart building.

De steden zetten in op het produceren van een groot deel van de benodigde grondstoffen en groene energie in de eigen regio, zelfs vaak ook lokaal. Dan gaat het om biomassa maar ook om zonne-energie. Belangrijke impuls in de goede richting is dat onze bevolking zeer actief is op dit gebied en er een groot draagvlak onder bewoners en bestuurders bestaat. De Landstad Noord-Nederland kent al meer dan vijftig lokale energiecoöperaties. Er is een grote potentie om werkzoekenden in te zetten voor energieklussen (opleiding, voorlichting, aanbrengen van isolatie-voorzieningen enzovoort). Daar is behoefte aan en er ontstaan al pilots, maar de ontwikkeling hiervan wordt belemmerd door regelgeving en door gebrek aan middelen.

Op het front van kennis hebben we heel veel om op te bouwen. De Landstad Noord-Nederland herbergt Energy Valley en de Energy Academy Europe, we hebben het

Technologisch Topinstituut Wetsus, Leeuwarden is 'Capital Watertechnology' en aan de NHL Hogeschool is een leerstoel Circular Plastics.

Door slim te bouwen/smart building en slimme mobiliteit/smart mobility willen we zorgen dat we veel minder energie en grondstoffen verbruiken en minder congestie, vervuiling en lawaai teweegbrengen. De Landstad Noord-Nederland heeft in de Noordelijke Energie Agenda al het plan om te komen tot 100.000 schone voertuigen (groen gas en elektrisch). Het aantal ligt op dit moment rond de 10.000. Het Noorden is koploper op dit gebied met name rond groen gas: de meeste tankstations, de meeste voertuigen per hoofd bevolking.

Er heeft zich een sterk chemisch bedrijvencluster ontwikkeld in Noord-Nederland dankzij enorme voorraden aan steenzout en aardgas en een traditie van productie van kunststoffen. Veel op aardolie gebaseerde grondstoffen uit de petrochemie zullen in de toekomst vervangen worden door bio-grondstoffen. Dit stelt hoge eisen aan het innovatiegehalte van de betrokken bedrijven. In Zuid-Drenthe (Emmen, Coevorden en Hoogeveen) draait het vooral om (bio-) kunststoffen, bio-composieten en rubber; in Noordoost-Groningen (Delfzijl, Eemshaven) om chloorchemie en basischemie. Dit cluster werkt volop aan verduurzaming door fossiele grondstoffen te vervangen door biomassa én door reststromen te gebruiken als energiebron voor het productieproces. Ook zijn er verbindingen met het Ecomunitypark (een 'ecologisch werklandschap') in het Friese Oosterwolde).

Showcase

Slimme groene energie POWERMATCHING CITY

Hoe ziet onze energie-infrastructuur er in de nabije toekomst uit? Op welke manieren kunnen we centrale en duurzame energiesystemen aan elkaar koppelen? En hoe groot is de invloed die bewoners op dit alles krijgen? Die vragen staan centraal in PowerMatching City.

PowerMatching City is dé Europese proeftuin om vraag en aanbod van stroom en warmte op een intelligente wijze aan elkaar te koppelen. Willen de huishoudens hun was draaien als het veel waait en windstroom door overvloedig aanbod goedkoper dan normaal is? Het systeem zorgt er automatisch voor dat het optimale moment gekozen wordt, zodat de was tegen zo gering mogelijke kosten wordt gedaan. Zijn de energieprijzen 's avonds hoog wanneer de zon is ondergegaan en de elektriciteitsvraag een piek vertoont doordat iedereen net thuis is, aan het koken is of voor de televisie zit? De elektrische auto's wachten dan nog even met opladen totdat de prijs weer zakt. Dergelijke toepassingen zijn de toekomst die in PowerMatching City in de praktijk wordt verkend. In deze proeftuin willen we laten zien dat zo'n integrale aanpak grote maatschappelijke voordelen biedt.

Showcase
Participatie en verduurzaming
WIJKBEDRIJF BILGAARD, Leeuwarden

Het Wijkbedrijf Bilgaard is een mooi voorbeeld hoe gebiedsgerichte verduurzaming van de gebouwde omgeving innovatief kan worden aangepakt. In Wijkbedrijf Bilgaard werken verschillende bedrijven samen om de energieprestaties en het basisuitrustingsniveau van de woningen in Bilgaard te verbeteren. Ook de leefbaarheid in de breedste zin des woords krijgt een sterke impuls. De bewoners zijn gelijkwaardige partners in het consortium waar het gaat om de leefbaarheid. Het innovatieve karakter van dit project zit in het benutten van de kennis en creativiteit van het Wijkbedrijf Bilgaard en de manier waarop de wijkbewoners participeren in het wijkbedrijf en dus betrokken worden bij de renovatie, onderhoud en verbeteren van de leefbaarheid. Ook in het aanbestedingsproces hebben de bewoners meegedraaid. In 2014 won het Wijkbedrijf Bilgaard de Herman Wijffels Innovatieprijs.

Wat we bieden*

We versterken de Nederlandse economie door het uitbouwen van een toppositie op het gebied van innovatie en ontwikkeling van biobased grondstoffen en daarvan gemaakte hoogwaardige kunststoffen. We bieden kwalitatief hoogwaardig onderwijs en toegepast onderzoek rond dit onderwerp, met sterke verbindingen tussen bedrijfsleven, universiteiten en hogescholen. We onderhouden in dit verband ook een grensoverschrijdend netwerk en samenwerking met Duitse bedrijven en kennisinstellingen en we zijn bezig met een scala aan concrete innovatieplannen en business-cases die leiden tot nieuwe werkgelegenheid.

De Landstad Noord-Nederland loopt met een aantal grote projecten en ontwikkelingen voorop als het gaat om duurzaam en smart innoveren. Er ontwikkelt zich een sterk economisch cluster op het gebied van biobased grondstoffen en producten. De focus op verduurzaming en innovatie maakt de biobased economy hier kansrijk en succesvol.

Energie is al jaren een speerpunt van Noord-Nederland en zet ook sterk in op energietransitie. Groningen kent een slimme energiewijk (zie kader Powermatching City) en Assen biedt als Sensor City bijzondere experimenteermogelijkheden op het gebied van smart mobility en aanverwante slimme logistiek. Al deze fronten bieden talloze aanknopingspunten voor concrete vormen van innovatie en ontwikkeling.

Wat we vragen*

We vragen erkenning en steun voor de inspanningen van de regio Zuidoost Drenthe, met name voor het plan Vierkant voor Werk en de samenwerking binnen de Noord-Nederlandse bio-economie (Noord4Bio) met Delfzijl en de RUG, om voldoende schaalgrootte en slagkracht te ontwikkelen.

Dat vergt steun voor de effectieve aanpak volgens de triple helix, met bedrijven in de lead, door expertise, netwerk en financiën (rijk, EU) beschikbaar te stellen. We vragen ondersteuning van acquisities door het ondernemen van gezamenlijke actie (Regio, NOM en NFIA).

We willen de groene mobiliteit die een belangrijke rol speelt in onze Noordelijke Energie Agenda Switch uitbouwen via de productie van groen gas uit biomassa. Dit plan werken we uit met alle stakeholders en we vragen verruiming van wet- en regelgeving om hiermee verder te kunnen.

* In de bijlage geven we een overzicht van potentiële City Deals.

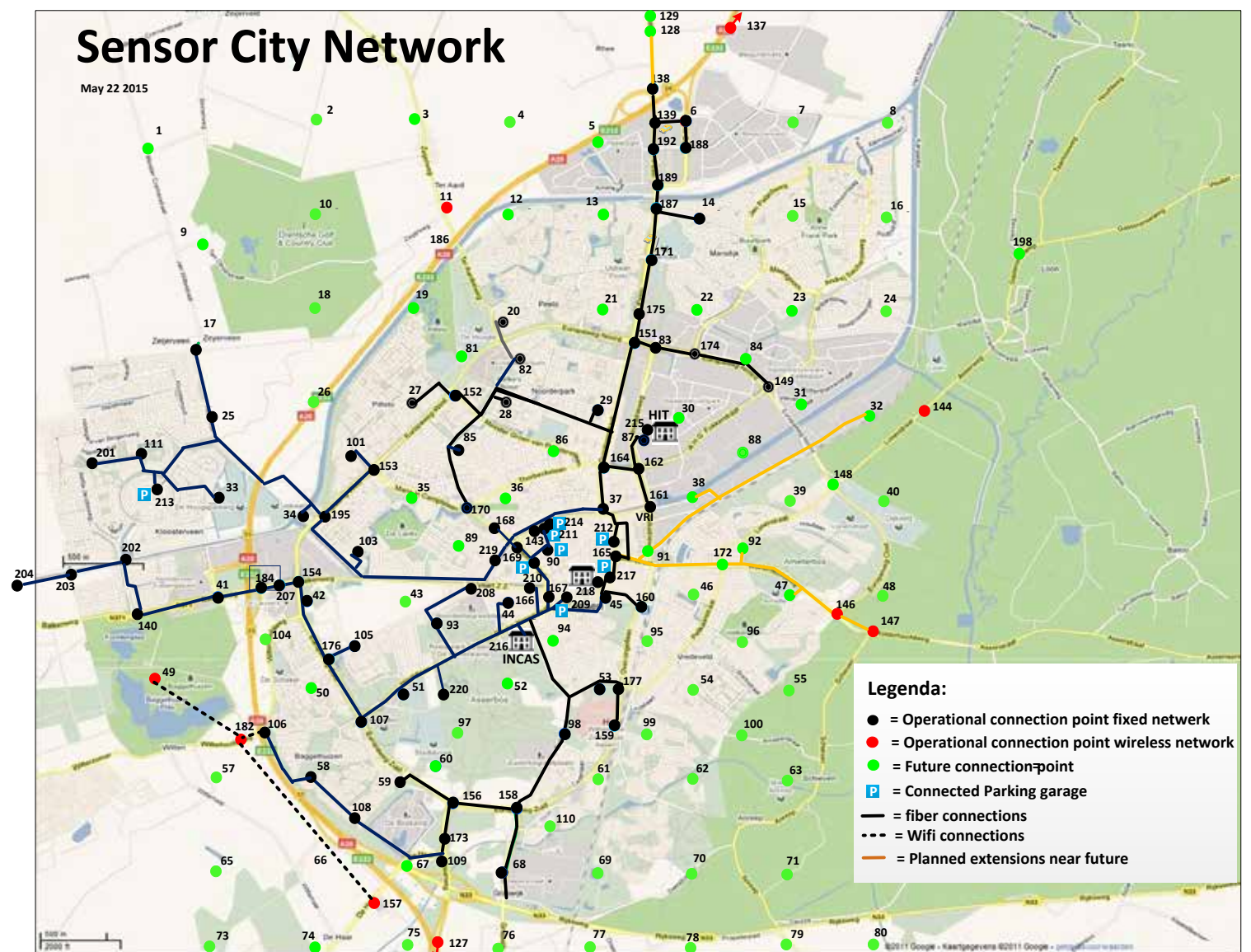
Showcase
Verduurzaming en groene groei
EMMEN BROEDPLAATS GROENE CHEMIE

De chemische industrie in Zuid-Drenthe heeft op het gebied van toegepaste kunststofinnovaties een unieke toppositie in Nederland en in Europa. Het kunststofcluster rond Emmen, met nadruk op biopolymeren/vezelchemie, produceert de helft van de synthetische vezelproductie in Nederland. Nieuw in dit rijtje zijn de biocomposieten, een product van diverse vezels als hennep, vlas en dergelijke gecombineerd met biohars. Grote internationale bedrijven als Teijin en DSM maken deel uit van het Emmense cluster. Regionale mkb-bedrijven als Applied Polymer Innovations en Cumapol zetten in op de ontwikkeling naar een Biobased Economy. Voorbeelden van innovaties zijn 3D printdraad van maïs, biosubstraat en biotouw voor de glastuinbouw en ontwikkeling van grondstoffen uit biomassa als basis voor 100 procent 'groene' flessen voor bedrijven als CocaCola. Ook Hoogeveense en Coevordense ondernemingen oriënteren zich op concrete toepassingen van biobased grondstoffen. Daarnaast is er nauwere samenwerking met Eemshaven/Delfzijl op gang gekomen. Het bedrijfsleven, de betrokken gemeenten en provincie, Stenden Hogeschool (met verbindingen naar andere kennisinstellingen als Rijksuniversiteit Groningen en Wageningen Universiteit), Drenthe College en de NOM (Greenlinqs) trekken samen op in dit kenniscluster en vormen daarmee een perfecte invulling van de triple helix.

Showcase Slimme en duurzame mobiliteit SENSOR CITY

Sensor City is een ambitieus project waarin een grootschalig stedelijk meetnetwerk wordt gerealiseerd. Dat maakt het mogelijk om verschillende, praktisch bruikbare, toepassingen van complexe sensorsystemen te ontwikkelen. Als proeftuin en etalage voor toepassing van sensorsystemen vormt het een faciliteit die uniek is in de wereld. Een van de eerste toepassingen die dankzij het meetnetwerk ontwikkeld worden, is een intelligent verkeersgeleidingssysteem. Metingen op grote schaal worden gecombineerd met complexe computermodellen. De ontwikkelde inzichten vormen de basis voor snelle terugkoppeling bijvoorbeeld ten behoeve van intelligent parkeerbeheer, omleidingen bij werkzaamheden en files. Daarnaast wordt met behulp van Sensor City op dit moment onderzocht op welke wijze infrastructuur effectiever en efficiënter kan worden ingericht ter verlaging van geluidsdruk. Inmiddels zijn meer dan twintig bedrijven en organisaties bij Sensor City betrokken, waaronder kennisinstellingen en grote (inter-)nationale bedrijven. Sensor City wordt in de loop van dit jaar uitgebreid met het TT-circuit. De combinatie van een testveld op het circuit en een realistische testomgeving in de stad Assen maakt van Sensor City een unieke proeftuin voor autonome mobiliteit en e-mobility, waar de auto-industrie erg in geïnteresseerd is.

Tot slot **WERK IN UITVOERING**

Dit document is een gezamenlijke visie van de Landstad Noord-Nederland waar een scala aan activiteiten, plannen en deals mee verbonden kan worden. In de bijlage vindt u een overzicht van de concrete opgaven die we op dit moment - juni 2015 - onder deze Agenda scharen. Dit overzicht zal nog worden aangescherpt in overleg met het rijk en andere potentiële partners én het zal meegroeien met de ontwikkelingen in onze regio.

COLOFON

Eindredactie

Roel Folkersma, gemeente Emmen
Frederic van Kleef, gemeente Groningen
Walter Kromhout, gemeente Leeuwarden
Jos Waindrich, gemeente Assen

Tekst

Louwke Meinardi, Verhalen van het Noorden

Vormgeving

Caroline Penris, Verhalen van het Noorden

Fotografie

Foto op pagina 13 Saskia Wagenvoort, foto op pagina 24 Stijntje de Olde,
overige foto's en kaartje afkomstig van de gemeente Leeuwarden, gemeente
Groningen, gemeente Assen, gemeente Emmen en provincie Fryslân.

Gemeente Leeuwarden

provinsje fryslân
provincie fryslân

provincie Drenthe

